

PAULINA FILKOWSKA ▶▶

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0040-967X>

Konflikt wokół zapory Rogun jako przykład sporów o zasoby wodne w Azji Centralnej

The conflict around the Rogun dam as an example of disputes over water resources

Abstract

Water scarcity is an area of disputes between many states. Generally, these conflicts occur as a result of competition for water resources. They are especially visible in underdeveloped regions, such as Africa or the Middle East. Central Asia, the five republics established after the collapse of the USSR, is also an area exposed to conflicts. An example of such conflict can be the construction of the Rogun dam on Vakhsh river in Tajikistan. The project caused a lot of controversy and further construction fueled them even more. The aim of the paper is to present the conflict over the Rogun dam on the Vakhsh river in Tajikistan as an example of a conflict over water resources in Central Asia. The article presents the genesis and essence of the dispute, as well as attempts to resolve the conflict.

Keywords: water, water scarcity, Rogun dam, Central Asia, Tajikistan, Uzbekistan

Конфликт вокруг Рогунской ГЭС как пример споров о водных ресурсах

Аннотация

Дефицит воды – область споров между многими государствами. Как правило, эти конфликты возникают в результате конкуренции за водные ресурсы. Они особенно заметны в слаборазвитых регионах, таких как Африка или Ближний Восток. Центральная Азия, где расположены пять республик, образовавшихся после распада СССР, также является конфликтогенной территорией. Примером такого конфликта является строительство Рогунской ГЭС на реке Вахш в Таджикистане. Проект вызвал много споров, а дальнейшее строительство подогрело ситуацию еще больше. Цель статьи – представить конфликт, связанный с Рогунской ГЭС на реке Вахш в Таджикистане, как пример конфликта из-за водных ресурсов. В статье представлены истоки и суть спора, а также попытки разрешения конфликта.

Ключевые слова: вода, дефицит воды, Рогунская ГЭС, Центральная Азия, Таджикистан, Узбекистан

Wprowadzenie

Woda jest jednym z najważniejszych surowców dla człowieka. Stanowi źródło życia, pełni istotną rolę w przemyśle czy rolnictwie. Zasobów wody nie można odtworzyć lub zastąpić, choć są one źródłem odnawialnym. Waga tego surowca jest nad wyraz wielka, bowiem jego dostępność oraz dystrybucja są podstawowymi współczesnymi wyzwaniami rozwojowymi dla wielu państw. Terminem ściśle związanym z wodą jest bezpieczeństwo wodne, które na ogół określa się jako zdolność populacji do zapewnienia ciągłego dostępu do wody, w odpowiedniej ilości i jakości (Petersen-Perlman, Veilleux, Wolf, 2017, s. 4). Pojęcie to jest stosunkowo nowe i, choć jest często używane, brakuje mu spójnej definicji. Bezpieczeństwo wodne określane jest przez wiele czynników. Spośród nich należy wyróżnić trzy najważniejsze: środowisko wodne, środowisko społeczno-gospodarcze oraz środowisko przyszłe. Środowisko wodne to poziom dostępności zasobów wodnych, jego rozmieszczenie naturalne i spowodowane działalnością człowieka oraz jego zmienność. Środowisko społeczno-gospodarcze to,

ogólnie ujmując, gospodarka i zadania wykonywane przez jej podmioty. Pod środowiskiem przyszłym rozumie się przyszłe zmiany, które będą stanowić dowód na pogłębiające się zmiany klimatyczne, jakie odegrają największą rolę w kształtowaniu się środowiska wodnego (Grey, Sadoff, 2007, s. 548). Mówiąc o bezpieczeństwie wodnym trzeba wspomnieć o pojęciu bardzo często mu towarzyszącym, jakim jest deficyt wody. Kwestia ta jest niezwykle istotna w rozwoju społeczno-gospodarczym państw. Przyczyn nasilania się problemu upatruje się we wzroście populacji, przyspieszonym rozwoju ekonomicznym czy pogłębiających się zmianach klimatycznych, dlatego też zapotrzebowanie na wodę wzrasta.

Obecnie typowanych jest wiele zagrożeń dla bezpieczeństwa wodnego. Warto zaznaczyć, że katalog ten wraz w upływie lat może się powiększyć o zupełnie nowe niebezpieczeństwa. Przyczynami tego zjawiska są brak jednoznacznej definicji bezpieczeństwa wodnego oraz postęp cywilizacyjny. Wśród współczesnych zagrożeń dla bezpieczeństwa wodnego należy wyróżnić zmiany klimatyczne, wzrost populacji oraz konflikty wodne.

Zmiany klimatyczne są jednym z najpoważniejszych zagrożeń środowiskowych, społecznych i ekonomicznych. Mogą one skutkować powiększeniem się społecznych i gospodarczych nierówności, co z kolei może prowadzić do kryzysów żywnościowych czy procesów zubożania lokalnych społeczności. Wpływają one na degradację środowiska naturalnego oraz na ograniczanie się naturalnych surowców, w tym wody (Molo, 2014, s. 120).

Co więcej, wraz ze wzrostem populacji zwiększa się zapotrzebowanie na zasoby wodne. Obecnie (stan na 21 czerwca 2022 roku) liczba ludności wynosi ponad 7,9 miliarda (*Świat. Populacja 1800–2100*). Szacunki Organizacji Narodów Zjednoczonych prognozują wzrost populacji świata do poziomu prawie 11 miliardów do 2050 roku (Nosarzewska, 2020). W porównaniu ze stanem obecnym, zapotrzebowanie na wodę do 2025 roku wzrośnie o ponad 20%. Do tego czasu prawie 38% przewidywanej światowej populacji będzie zamieszkiwać kraje, które określone zostaną jako regiony zagrożone brakiem wody słodkiej (Postel, 2000, s. 131). Zauważalny jest więc wzrost zapotrzebowania na wodę, a wraz z upływem lat będzie się ono powiększać.

Woda jest również przyczyną wielu konfliktów i napięć. Rywalizacja o zasoby wodne jest często traktowana marginalnie, a same spory ukazywane są jako konflikty etniczne lub religijne (Lipowska-Hamdy, b.d.). Spory te

mają najczęściej charakter wewnętrzny, choć w przyszłości mogą się one stać przyczyną konfliktów międzynarodowych (Gwiazda, 2011, s. 38).

„Spory o wodę” są bardzo dobrze widoczne w Azji Centralnej. Pod terminem Azji Centralnej rozumie się pięć republik powstałych po upadku Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w 1991 roku: Republikę Kazachstanu, Republikę Uzbekistanu, Republikę Tadżykistanu, Republikę Kirgistanu i Republikę Turkmenistanu. Jest to obszar bogaty w surowce naturalne, takie jak ropa naftowa, gaz czy uran. Położenie republik oraz klimat sprawia, że występowanie zasobów jest bardzo różnorodne. Istotne znaczenie ma również transgraniczne położenie rzek. Dwa główne źródła wody stanowią rzeki: Syr-daria płynąca od Kirgistanu przez Uzbekistan, Tadżykistan i Kazachstan oraz Amu-daria, która płynie od Tadżykistanu przez Uzbekistan, Turkmenistan oraz Afganistan. Co więcej, na stosunki w obszarze zasobów wodnych wpływa również ukształtowanie terenu regionu. Kazachstan, Turkmenistan i Uzbekistan, państwa leżące w dole rzek, w większości pokryte są pustyniami. Kirgistan i Tadżykistan pokrywają góry, co sprawia, że państwa te są głównymi terenami formowania się zasobów wodnych regionu. Góryste tereny Kirgistanu i Tadżykistanu determinują potencjał tych krajów w zakresie produkcji energii wodnej. W celu wykorzystania zdolności energetyczno-wodnych państwa budują elektrownie na zbiornikach wodnych, które z jednej strony pozytywnie wpływają na rozwój państw, ale z drugiej strony mogą być przyczyną wielu napięć w stosunkach z pozostałymi aktorami regionu. Przykładem takiej sytuacji jest budowa zapory Rogun na rzece Wachs w Tadżykistanie, która wywołała wiele kontrowersji, szczególnie między Tadżykistanem i Uzbekistanem.

Istota zasobów wodnych oraz ich roli jako źródła konfliktów pojawia się w literaturze polskiej i zagranicznej. Temat ten poruszają Anna Cieślewska i Anna Makowska (Cieślewska, Makowska, 2012), Ben Aris (Aris, 2019), Yusuf Makhmedov (Makhmedov, 2012) czy Filippo Menga i Naho Mirumachi (Menga, Mirumachi, 2016). Wydaje się jednak, że sam temat konfliktu wokół zapory Rogun nie został wyczerpany, zwłaszcza w literaturze polskiej.

Problem badawczy niniejszego opracowania stanowi konflikt wokół zapory Rogun jako przykład sporów o zasoby wodne w Azji Centralnej. Celem artykułu jest ukazanie istoty sporów o zasoby wodne w regionie centralnoazjatyckim z wyszczególnieniem konfliktu wokół zapory Rogun,

rozgrywającego się głównie między dwoma państwami Azji Centralnej: Tadżykistanem i Uzbekistanem. Na potrzeby pracy sformułowano następujące pytania badawcze: jaka jest istota konfliktu wokół zapory Rogun w regionie Azji Centralnej? Jakie rozwiązania zostały podjęte w celu rozwiązania konfliktu wokół zapory Rogun w Azji Centralnej? W artykule przyjęto następujące hipotezy: konflikt wokół zapory Rogun odegrał dużą rolę w kształtowaniu się stosunków w regionie; konflikt wokół zapory Rogun może stać się czynnikiem wpływającym na współpracę państw w regionie. Wykorzystaną metodą badawczą w pracy jest analiza treści.

Budowa tamy Rogun

Plan budowy zapory na rzece Wachsz w Tadżykistanie pojawił się w latach 60. XX wieku. Tama to struktura o podwójnym przeznaczeniu – zarówno do zarządzania zasobami wodnymi, jak i do produkcji energii wodnej (Menga, Mirumachi, 2016, s. 376). Projekt zakładał budowę najwyższej tamy wodnej na świecie z sześcioma turbinami o mocy 600 MW każda, o wysokości 335 metrów i powierzchni 13,3 km³. Projektowi tamy przyświecała sowiecka „hydrauliczna misja”, której celem było zwiększenie obszarów pod irygację bawełny i utworzenie taniego źródła hydro-energii (Féaux de la Croix, Suyarkulov, 2015, s. 110). Misję tę zainicjowano w latach 60. XX wieku. W 1961 roku rozpoczęto budowę równie ważnej zapory – zapory Nureckiej na rzece Wachsz. Budowa tam – Nureckiej i Rogun – miała połączyć region w gospodarczo zintegrowaną całość, zdolną do wymiany zasobów wodnych i energii. Zarówno zaporą Nurecka, jak i Rogun miały pomagać sobie nawzajem w zapewnieniu taniej energii dla przemysłu. Budowa tam przedstawiana była w samych superlatywach. Projekt budowy zapory Nureckiej, ukończony w 1980 roku, przedstawiony został jako podbój sił natury dokonany przez ZSRR (Féaux de la Croix, Suyarkulov, 2015, s. 111). W międzyczasie, dokładnie w 1976 roku, rozpoczęły się przygotowania do budowy zapory Rogun. Sam projekt, określony jako ogromne osiągnięcie dla Związku Radzieckiego, ruszył w 1982 roku. Prace nad budową trwały w najlepsze, kiedy to pod koniec lat 80. XX wieku pojawiły się pierwsze głosy niezadowolenia wśród organizacji ekologicznych i środowisk naukowych. Projekt budził bowiem obawy zniszczenia środowiska naturalnego wokół zapory i wykorzystywania

ludności w prace nad zaporą. Co więcej, niezadowolenie pojawiło się u lokalnych mieszkańców, którzy mieli zostać przeniesieni w inne miejsce w związku z budową. Prace nad zaporą, pomimo fal krytyki, trwały do 1991 roku, kiedy to projekt znalazł się w martwym punkcie z racji upadku Związku Radzieckiego. Ponadto, w 1992 roku Tadżykistan objęła wojna domowa między ugrupowaniami opozycyjnymi a władzami Tadżykistanu. Początkowe demonstracje przerodziły się w konflikt zbrojny. Siły przeciwne rządowi zajęły obszar budowy zapory Rogun. Co więcej, w 1993 roku państwo nawiedziła fala licznych powodzi, które zalały większość infrastruktury zbudowanej przed 1991 rokiem. Powódź zniszczyła ówczesną konstrukcję, zalewając 45-metrowy wał ziemny. Tunele przelewowe, wypełnione kamieniami i gruzem, zawały się, powodując wzrost wody w zbiorniku i wypłynięcie jej przez szczyt tamy (Aris, 2019).

Próba wznowienia projektu podjęta została przez Emomaliego Rahmona, który 16 listopada 1994 roku został wybrany na prezydenta państwa. W 1997 roku podpisał on porozumienie ze stroną konfliktu, w efekcie czego odzyskał tereny budowy zapory. Poparcie dla projektu budowy wykazała również Federacja Rosyjska. Kierownictwo budową powierzono rosyjskiej firmie Russian Aluminum Company (Борисова, 2011, s. 93). Trudnością okazało się jednak zebranie wystarczających funduszy na kontynuację prac. Całkowity koszt inwestycji szacowano na około 4 mld USD. Realizacja tylko pierwszej fazy projektu, która umożliwiłaby zaspokojenie lokalnego zapotrzebowania na energię elektryczną, wynosiła około 800 mln USD (Gacek, 2013, s. 174). Ówczesny budżet państwa mógł pokryć tylko jedną czwartą sumy całego projektu. Sytuacja ta zmusiła prezydenta Rahmona do wystosowania apelu, by każda rodzina tadżycka zakupiła udziały o wartości prawie 700 dolarów, podkreślając, że gest ten byłby przejawem postawy patriotycznej wobec państwa. Zgodnie z danymi Ministerstwa Finansów Tadżykistanu budżet przeznaczony na budowę tamy wzrósł o około 170 mln USD (Demytrie, 2010). Choć w początkach kampanii sprzedaż akcji cieszyła się dużym powodzeniem, to zgromadzone w ten sposób środki nie były wystarczające do wznowienia budowy tamy Rogun.

W 2006 roku dokonano oceny wykonalności projektu budowy tamy. Czynnością zajęła się jedna z niemieckich firm – Lahmeyer International. Stwierdziła ona, że korzystniej jest podzielić budowę tamy na trzy etapy: etap

pierwszy zakładał budowę do wysokości 235 metrów, etap drugi – do 285 metrów, zaś ostatnim etapem byłoby wybudowanie zbiornika do pierwotnie zakładanej wysokości, tj. 335 metrów. W opinii firmy najkorzystniejszym rozwiązaniem byłoby jednak wybudowanie tamy do wysokości założonej w drugim etapie. Taka wysokość wpłynęłaby nieznacznie na bieg Amu-darii, co wywołałoby mniej kontrowersji w krajach dolnego biegu rzeki (Menga, Mirumchi, 2016, s. 376). Jednakże władzom tadżyckim zależało na stworzeniu najwyższej zapory wodnej na świecie, toteż nie przystali na propozycję niemieckiej firmy. W 2009 roku ogłoszono, że budowa tamy ma zostać wznowiona dzięki dochodom z kampanii sprzedaży akcji, zrealizowanej w 2010 roku, oraz z budżetu państwa.

Geneza sporu

Projekt budowy był niezwykle istotny dla Tadżykistanu, głównie z powodu jego trudnej sytuacji energetycznej. Tama ta mogła wpłynąć na zwiększenie uzależnienia państw dolnego biegu od Tadżykistanu w kontekście biegu rzek transgranicznych. Państwa obawiały się, że pełne zapełnienie pojemności zbiornika przerodzi się w plan kontroli nie tylko rzeki Wachs, ale i całego basenu Amu-darii. Ponadto, na napełnienie wodą tamy potrzeba co najmniej siedmiu lat. W tym czasie ograniczona zostałaby ilość wody dostarczanej do państw dolnego biegu. Prognoza ta nie spodobała się szczególnie rządowi uzbeckiemu. W Uzbekistanie na szeroką skalę uprawiana jest bawełna, a mniejsza ilość wody niekorzystnie wpłynęłaby na jej produkcję. Co więcej, pojawiła się obawa uzyskania większej niezależności energetycznej przez Tadżykistan. Budowa tamy ma duże znaczenie w kontekście zabezpieczenia energetycznego państwa, które w ogromnym stopniu jest zależne od dostaw energii z Uzbekistanu i Turkmenistanu (Gacek, 2013, s. 175). Dlatego też władze Uzbekistanu wyraziły sprzeciw wobec budowy zapory. Zatarg przyczynił się do wycofania się międzynarodowych inwestorów, którzy finansowali projekt budowy tamy. Wtedy też prezydent Rahmon zdecydował się uruchomić kampanię, o której była mowa wcześniej (Cieślowska, Makowska, 2012, s. 99). Uzbekistan za wszelką cenę starał się wstrzymać projekt budowy. W 2009 roku państwo odcięło Tadżykistan od zewnętrznego źródła elektryczności. Do 2012 roku Uzbekistan okresowo wstrzymywał dostawy gazu, co zmusiło

Tadżykistan do przestawienia się w większym stopniu na węgiel. Ponadto, stopniowo zmieniała się polityka cenowa na rynkach surowcowych. Ceny uzbeckiego gazu systematycznie rosły, co nie sprzyjało tadżyckiej gospodarce. Strona uzbecka, oprócz odcinania gazu, blokowała granicę, niszczyła tory kolejowe łączące oba kraje oraz zatrzymywała transporty z narzędziami do budowy tamy. Co więcej, władze uzbeckie wyraziły swój niepokój w sprawie miejsca budowy tamy, bowiem jest to teren o dużej aktywności sejsmicznej.

Opisany spór przyczynił się do interwencji Banku Światowego w 2011 roku w ramach programu rozwoju hydroenergetyki w regionie Azji Centralnej. Działalność Banku Światowego skupiła się na ocenie oddziaływania zapory i elektrowni Rogun na środowisko i społeczeństwo. Tadżykistan wstrzymał budowę na kolejne trzy lata, do momentu ukończenia raportów przez Bank. Każdego roku jednak państwo odkładało po 150 mln USD rocznie na budowę (Kochanek, 2017, s. 119). Wydane w 2014 roku raporty wskazały, że zarówno tama, jak i miejsce, w którym jest budowana, są bezpieczne dla środowiska oraz społeczeństwa. Równocześnie w raporcie zwrócono uwagę, że projekt budowy Rogun jest niezwykle kosztowny i może powodować dodatkowe problemy finansowe dla państwa (World Bank, 2014).

Ostatecznie budowa została wznowiona w 2016 roku, po podpisaniu kontraktu przez rząd Tadżykistanu z włoską firmą Salini Impregilo. Budowa podzielona została na cztery mniejsze projekty, a ich ukończenie miało zakończyć się w ciągu 13 lat. Pod koniec 2018 roku pierwsza turbina tamy została uruchomiona, świętując tym samym pierwsze osiągnięcie projektu (Hermano, 2019, s. 16).

Budowa na rzece Wachs stała się przyczyną konfliktu między Uzbekistanem i Tadżykistanem. Rząd ostatniego państwa postrzegał Rogun jako źródło taniej, przyjaznej środowisku energii oraz czynnik wpływający korzystnie na rozwój państwa. Uzbekistan zaś odbierał inwestycję jako niesprzyjającą środowisku naturalnemu, która znacząco może wpłynąć na wysychanie Jeziora Aralskiego. Zbiornik ten, kiedyś czwarty co do wielkości na świecie, w wyniku nieracjonalnego gospodarowania zasobami wodnymi przez ZSRR, stracił około 90% swoich zasobów (Mykytchuk, 2021, s. 89). Degradacja Jeziora Aralskiego uznawana jest za jedną z największych katastrof ekologicznych na świecie, a jej skutki mają kluczowe znaczenie dla bezpieczeństwa regionu (Nizioł, 2012, s. 153). Co więcej, Uzbekistan zarzucał

władzom tadżyckim brak kompetentnego personelu, dzięki któremu budowa przeprowadzona zostałaby w sposób bezpieczny. W przypadku ewentualnej klęski żywiołowej woda zalałaby wioski w Tadżykistanie, Uzbekistanie i Turkmenistanie. I najważniejsze – władze uzbeckie uważały, że Tadżykistan nie ma prawa do wybudowania sieci hydroenergetycznych na transgranicznych rzekach Azji Centralnej, szczególnie bez wcześniejszej zgody państw dolnego biegu (Makhmedov, 2012, s. 8).

Omawiając stanowiska stron w konflikcie nie sposób nie wspomnieć o hegemonicznych intencjach Uzbekistanu. Stolica państwa, Taszkent, w czasach sowieckich była nieoficjalną stolicą Azji Centralnej. Po upadku ZSRR sytuacja diametralnie uległa zmianie, kiedy to na „prowadzenie” wysunął się Kazachstan. Uzbekistan nie kryje swoich ambicji do roli lidera w regionie. Za Isloma Karimowa, który sprawował urząd prezydenta w latach 1991–2016, za podstawowy cel polityki obrano budowę potężnego państwa oraz przekształcenie Uzbekistanu w lidera regionalnego (Zamarajewa, 2007, s. 68). Uzbekistan, biorąc pod uwagę rozmieszczenie zbiorników wodnych na jego terenie, całkowitą populację oraz obszary irygacyjne, jest hydro-hegemonem w regionie. Zapora Rogun nadaje zupełnie nowy wymiar w basenie Amu-darii, bowiem może wpłynąć na zmianę hydro-hegemonu w regionie (Menga, Mirumachi, 2016, s. 378). Warto nadmienić, że po objęciu przez Shavkata Mirziyoyeva stanowiska prezydenta Uzbekistanu w 2016 roku państwo to wciąż pretenduje do odgrywania roli lidera regionu, choć prowadzona przez nie polityka wobec państw regionu nie jest tak rygorystyczna. Uzbekistan angażuje się w kwestie wody i energetyki, uwzględniając nie tylko rozwój własny, ale i państw sąsiednich (Alimdjanov, 2020).

Na zmianę polityki Uzbekistanu wpłynął również kryzys wodny państwa. Narastające zmiany klimatyczne, wzrost populacji oraz uprawa bawełny sprawia, że Uzbekistan staje się coraz bardziej zależny od innych państw. Duży problem tkwi w archaicznej infrastrukturze wodnej jeszcze z czasów ZSRR i rozwiązaniach kraju, nieuwzględniających chociażby zmian klimatycznych. Modyfikacja systemu zarządzania zasobami wodnymi dzięki nowym reformom i technologiom może podnieść ilość zasobów wodnych w państwie (Egamov, 2019). Stosunki tadżycko-uzbeckie również uległy poprawie. Uzbekistan kupuje energię elektryczną od Tadżykistanu, a w czerwcu 2022 roku zobowiązał się do zakupu energii elektrycznej produkowanej

w hydroelektrowni Rogun. Choć prezydent Uzbekistanu Islam Karimow stanowczo sprzeciwiał się budowie tamy, obecnie, po jego śmierci, może ona okazać się kluczowa dla dalszego rozwoju państwa (Ochman, 2022a).

Próby poprawy sytuacji w regionie

Poprawą sytuacji w regionie zajęł się wyżej wspomniany Bank Światowy. Oprócz pomocy w obszarze budowy zapory Rogun organizacja ta rozpoczęła projekt CASA-1000 (Azja Centralna - Azja Południowa 1000 MW), który miał służyć częściowemu rozwiązaniu kryzysu energetycznego w Tadżykistanie. Przewidywał on powstanie linii przesyłowej energii elektrycznej z Kirgistanu i Tadżykistanu do Pakistanu i Afganistanu. Eksport nadwyżek energii elektrycznej z Tadżykistanu i Kirgistanu do Afganistanu i Pakistanu miał przynieść republikom dolnego biegu rzek Azji Centralnej znaczne dochody, które mogłyby być przeznaczone na zapobieganie niedoborom energii zimą (Kochanek, 2017, s. 119).

Problem zapory wodnej i niewykorzystanych potencjałów hydroenergetycznych był także tematem podnoszonym na światowych forach Organizacji Narodów Zjednoczonych, Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie oraz Unii Europejskiej. Organizowano międzynarodowe konferencje i seminaria, których celem było podniesienie świadomości na temat współpracy wodnej. Wraz z początkiem 2003 roku zorganizowano wiele wydarzeń w Duszanbe, stolicy Tadżykistanu, związanych z problemami zarządzania zasobami wodnymi na poziomie regionalnym. Tadżyccy politycy wielokrotnie artykułowali potrzebę hydroenergetycznego rozwoju kraju. Podkreślano, że sytuacja, gdzie w okresie zimowym państwu doskwierają braki w dostawach energii, jest niedopuszczalna w XXI wieku (Rahmon, 2015). Tworzenie i utrzymanie wizerunku odpowiedzialnego aktora regionalnego okazało się kluczowe dla tadżyckich władz. Promując projekt na arenie międzynarodowej tadżyckie przedsięwzięcie zostało przedstawione nie jako kwestia sporna w stosunkach bilateralnych z Uzbekistanem, ale jako międzynarodowy projekt, którego realizacja przyczyniłaby się do rozwoju zarówno Tadżykistanu, jak i całego regionu. Z jednej strony Tadżykistan zaprezentował się jako regionalny lider w promocji współpracy w kontekście zasobów wodnych, z drugiej – starania państwa okazały się marne, gdyż

projekt nie uzyskał oficjalnego poparcia Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz państw regionu (Menga, Mirumachi, 2016, s. 379).

Wnioski

Zapora Rogun jest obiektem dyskusji w regionie, podobnie jak każda inna hydroelektrownia wybudowana na dużą skalę. Międzynarodowi gracze obserwują sytuację w tej części świata. Istotna wydaje się być pozycja Rosji, od której Tadżykistan jest w pewnym stopniu uzależniony. Warto zaznaczyć, że dokończenie budowy zapory Rogun przez sam Tadżykistan będzie stosunkowo trudne do zrealizowania. Państwo to jest jednym z najsłabszych w regionie, brakuje mu skutecznej dyplomacji, ugruntowanej pozycji oraz przede wszystkim wystarczających środków finansowych. Co więcej, w regionie coraz silniej zauważalne są skutki braku wody. Prezydent Tadżykistanu Emomali Rahmon zapowiedział, że z racji szybko topniejących lodowców zasoby wodne w Azji Centralnej okażą się niewystarczające. Woda stanowi fundamentalną rolę w rozwoju Tadżykistanu, „Tadżykistan nie jest krajem uprzemysłowionym, a 98% energii elektrycznej w kraju pochodzi z hydroenergii, źródła odnawialnego i przyjaznego dla środowiska” (Ochman, 2022). Ponadto, prezydent zaznaczył, że Tadżykistan zużywa zaledwie 4% swoich zasobów wody, reszta trafia do krajów w dolnym biegu rzeki. Niewystarczająca ilość wody wpływa na stosunki między państwami, może również pogłębić napięcia w omawianym przypadku.

Wydaje się, że główną przyczyną konfliktu była wizja nieefektywnego gospodarowania transgranicznymi wodami pomiędzy państwami, która mogłaby spowodować duże szkody zarówno dla tadżyckiej energetyki, jak i dla uzbeckiego rolnictwa. Czynnikiem kluczowym w złagodzeniu napięć była zmiana stanowiska Uzbekistanu wobec budowy zapory. Działania prezydenta Shavkata Mirziyoyeva dają pewne szanse na wzmocnienie współpracy gospodarczej z Uzbekistanem (Waśkiel, 2017, s. 123). Postrzeżenie tamy jako potencjalnego zagrożenia przekształciło się w możliwość współpracy i zapewnienia stabilności. Budowa zapory może poszerzyć współpracę państw o nowe horyzonty. Jednakże nie wiadomo, jak stosunki rozwiną się w momencie, gdy budowa zapory zostanie ukończona. Trzeba uwzględnić, że Rogun wciąż może być postrzegana jako potencjalne zagrożenie dla

bezpieczeństwa Uzbekistanu. Ponadto, jak zaznacza Yesselin Hermano, jednym z głównych interesów uzbeckiego rządu jest zapewnienie stałego dostępu do wody i ochrona środowiska przed powstawaniem kolejnych olbrzymich struktur. Zakończenie budowy największej zapory wodnej na świecie może wpłynąć na system zarządzania zasobami wodnymi oraz na przyszłą sytuację w regionie (Hermano, 2019, s. 87).

Reasumując, najważniejsza wydaje się być wspólna polityka i współpraca państw w kontekście zapewnienia zintegrowanego systemu zarządzania zasobami wodnymi, uwzględniającego zmiany klimatyczne, które do nie tak dawna były ignorowane. Państwa skupiają się na własnych interesach, nie uwzględniając dobra całego regionu. Konieczne jest stworzenie wspólnych urządzeń hydroelektrycznych, które przysłużą się wszystkim republikom Azji Centralnej. Powstająca hydroelektrownia na rzece Wachs może znacząco wpłynąć na bezpieczeństwo energetyczne regionu i złagodzić skutki małych przepływów rzek w okresie suchym. Co więcej, może ona ograniczyć deficyt energii w basenie Amu-darii.

MGR PAULINA FILKOWSKA

Wydział Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
ul. Stefana Batorego 39L, 87–100 Toruń
filkowskapaulina@gmail.com

Bibliografia

- Alimjanov, B. (2022, 22 April). *Uzbekistan's Water Sector: Environmental and Managerial Issues*. Cabar Asia. Pobrane z: <https://cabar.asia/en/uzbekistan-s-water-sector-environmental-and-managerial-issues>.
- Aris, B. (2019, 18 October). *Tajikistan's massive Rogun hydropower dam: a blessing or a curse?* Intellinews. Pobrane z: <https://www.intellinews.com/tajikistan-s-massive-rogun-hydropower-dam-a-blessing-or-a-curse-169691>.
- Bodio, T., Marszałek-Kawa, J. (red.) (2020). *Z badań nad historią i współczesnością Rosji, Azji Centralnej i Kaukazu*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Борисова, Е.А. (2011). Споры вокруг Рогунской ГЭС. История и современность, 1, 93–106.

- Cieślewska, A., Makowska, A. (2012). *Gdzie jest ta woda? Dostęp do wody w kontekście problematyki rozwojowej Azji Centralnej*. Warszawa: Stowarzyszenie Wschodnioeuropejskie Centrum Demokratyczne.
- Demytrie, R. (2010, 23 March). *Tajikistan looks to solve energy crisis with huge dam*. BBC. Pobrane z: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/8580171.stm>.
- Egamov, A. (2019, 5 September). *Uzbekistan's Impending Water Crisis*. The Diplomat. Pobrane z: <https://thediplomat.com/2019/09/uzbekistans-impending-water-crisis>.
- Féaux de la Croix, J., Suyarkulova, M. (2015). The Rogun Complex: Public Roles and Historic Experiences of Dam-Building in Tajikistan and Kyrgyzstan. *Cahiers a'Asie centrale*, 25.
- Gacek, Ł. (2013). *Azja Centralna w polityce energetycznej Chin*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Grey D., Sadoff C.W. (2007). Sink or Swim? Water security for growth and development. *Water Policy*, 9, 545–571.
- Gwiazda, A. (2011). Konflikty o malejące zasoby wody. *Prawo i Polityka*, 3, 37–52.
- Hermano, Y. (2019). *Water diplomacy in Central Asia: Discourse Analysis of the Rogun Dam*. Tampere: Tampere University.
- Kochanek, E. (2017). Azja Centralna – rosnący w siłę dostawca surowców energetycznych. *Zeszyty Naukowe Akademii Sztuki Wojennej*, 4(109), 99–127.
- Lipowska-Hamdy, M. (b.d.). *Skąd się biorą wojny o wodę?* Woda.edu. Pobrane z: https://www.woda.edu.pl/artykuly/wojny_o_wode/.
- Makhmedov, Y. (2012). *Water and energy disputes between Tajikistan and Uzbekistan, and their negative influence on regional co-operation*. Oslo: Norsk Utenrikspolitisk Institutt.
- Marszałek-Kawa, J., Plecka, D., Hołub, A. (red.). (2018). *Social Security. Selected Aspects*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Marszałek-Kawa, J., Girzyński, Z. (red.). (2016). *Pogranicze cywilizacji. Współczesne wyzwania Azji Centralnej i Kaukazu*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Menga, F., Mirumachi, N. (2016). Fostering Tajik Hydraulic Development: Examining the Role of Soft Power in the Case of the Rogun Dam. *Water Alternatives*, 9(2), 373–388.
- Molo, B. (2014). Zmiany klimatu jako źródło konfliktów zbrojnych. *Chorzowskie Studia Polityczne*, 7, 117–134.
- Mykytchuk, N. (2021). International legal solution to the problems of the Aral and Caspian Seas. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*, Т. 13, № 2.
- Nizioł, G. (2012). Czynniki naturalne warunkujące bezpieczeństwo Uzbekistanu i Tadżykistanu oraz regionu Azji Centralnej. *Nowa Polityka Wschodnia*, 2(3).
- Noszarzewska, E. (2020, 6 stycznia). *Wzrost populacji świata i jego konsekwencje [megatrendy 2050]*. Polskie Towarzystwo Studiów nad Przyszłością. Pobrane z: <https://ptsp.pl/wzrost-populacji-swiata-i-jego-konsekwencje-megatrendy-2050>.
- Ochman, K. (2022, 15 czerwca). *Emomali Rahmon ostrzega przed niedoborami wody w Azji Centralnej*. Kierunek Kaukaz. Pobrane z: <https://kierunekkaukaz.pl/2022/06/15/emomali-rahmon-ostrega-przed-niedoborami-wody-w-azji-centralnej>.
- Ochman, K. (2022a, 17 czerwca). *Uzbekistan będzie importować energię z tadżyckiej hydroelektrowni Roghun*. Kierunek Kaukaz. Pobrane z: <https://kierunekkaukaz.pl/2022/06/17/uzbekistan-bedzie-importowac-energie-z-tadzyckiej-hydroelektrowni-roghun>.

- Petersen-Perlman, J., Veilleux, J.C., Wolf, A.T. (2017). International water conflict and cooperation: challenges and opportunities. *Water International*, 42(2), 1–16.
- Postel, S.L. (2000). Water and water population growth. *Journal of the American Water Works Association*, 92(4), 131–138.
- Świat. Populacja 1800-2100 (2022). Pobrane z: <http://populacja.population.city/world>.
- Rahmon, E. (2015). *Statement by the President of the Republic of Tajikistan at the High-Level International Conference on the implementation of the International Decade for Action 'Water for Life', 2005-2015. 9 June 2015*. Pobrane z: https://www.un.org/pga/69/090615_statement-hl-conference-implementation-of-the-international-decade-of-action-water-for-life.
- Thier, A. (2016). Kwestia deficytu zasobów wodnych na świecie. *Studia i Prace WNEIZ US*, 46, 183–194.
- Waśkiel, T. (2017). Azja Centralna - szanse i bariery współpracy gospodarczej. *Nowa Polityka Wschodnia*, 4(15), 112–127.
- World Bank. (2014). *Final Reports Related to the Proposed Rogun HPP. September 1, 2014*. Pobrane z: <https://www.worldbank.org/en/country/tajikistan/brief/final-reports-related-to-the-proposed-rogun-hpp>.
- Zamarajewa, A. (2007). *Kazachstan - Uzbekistan: rywalizacja o przywództwo w Azji Centralnej*. Pułtusk: Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieyszorta.